

**BIBLIOTECA
CULTURII
AROMÂNE**

www.proiectavdhela.ro

Valeriu Papahagi

MOSCOPOLE

Moscopole - Metropola comercială și culturală a Românilor din Peninsula Balcanică în secolul al XVIII-lea -

Spre Sud-Vest de lacul Orhida, la o altitudine de 1150 de metri, se văd, în munți, ruinele orașului *Moscopole* sau *Voscopole*, metropola comercială și culturală a românimii balcanice acum două secole.

Toți învățații străini, care au scris despre acest oraș, sunt de acord asupra caracterului românesc al populației lui.

Istoricul german Johann Thunmann, profesor la Universitatea din Halle, scrie, în 1774, următoarele despre Moscopole: „Este un oraș destul de întins, cam la 1 ½ mile geografice de Corița, unde locuște cadiul, și la 4 mile de Orhida, nu departe de lacul Prespa. Locuitorii vorbesc cu toții valaha,” („*Die Einwohner reden alle wlachisch.*”)¹

În 1814, colonelul engles William Martin-Leake, vorbind despre orașul Corița din Albania, scrie că „în munții care îl mărginesc spre Apus, se află rămășițele așezării valaha, odinioară populată și înfloritoare a Moscopolei,” („...*the once populous and flourishing vlakhiote settlement of Moskhópoli.*”) Leake,² care a vizitat orașul în ziua de 11 Septembrie 1805, ne spune următoarele: „La 10,45 sosesc la Moscopole, situată la poalele unei înălțimi mari. Oricum va fi fost în trecut, Moscopolea are astăzi numai aspectul unui mare sat înconjurat de grădini, în care apare des plopul lombard.”³

Scriind despre românii din Macedonia, în 1816, Dimitrie Filipide ne spune că „cei mai mulți dintre ei locuiesc în jurul orașului Bitolia din Macedonia, unde sunt și sate de Români, iar dacă de aici se duce cineva mai departe, îi întâlnește pe aceștia în număr mare, locuind fie în sate proprii, fie amestecați cu alții, până la Voscopole, oraș atât de înfloritor odinioară prin meșteșuguri și negoț.”⁴

Pouqueville, consul al Franței, în epoca lui Napoleon I, la Curtea lui Ali-Pașa din Ianina, ne spune că Aromânii moscopoleni sunt conștienți de originea lor latină: „Valahii Massareți sau Dassareți, care au restaurat Moscopolea, căreia i-au dat numele de Voscopole, *oraș de păstori*, din pricina numelui lor de Vlah – această valoroasă populație ale cărei triburi sunt împrăștiate în cantoanele Colonia, Corița și până aproape de Durazzo – sunt, după spusa lor, urmașii unei colonii așezate de Quintus Maximus în Taulanția sau Muzachia, de unde ar fi trecut în Munții Candavieni în timpul năvălirilor barbare.”⁵

Cousinéry, consul al Franței la Salonic, ne spune, în 1831, următoarele despre Aromâni: „Îi recunoști mulțămîntă limbii lor. Ei vorbesc și acum latina, iar dacă îi întrebi: de ce națiune sunteți? ei răspund cu mândrie: Români. Printre orașele pe care le-au locuit în Iliria macedonică se află Voscopolea, ale cărei frumoase ape și pășuni i-au atras. Noua lor așezare îi făcu păstori. Ei au știut să se facă iubiți și respectați de vecinii lor.”⁶

Istoricul grec Aravandinos ne vorbește de „Voscopole sau Moscopole, oraș nou întemeiat și locuit în secolul al XVI-lea de un trib valah, în eparhia Coriței.”⁷

Într-un document scris în latinește și păstrat în arhivele din Budapesta, găsim următoarele despre centrul aromânesc: „Moscopolea e situată în Macedonia, la hotarele Albaniei; e un oraș foarte mare („*urbs amplissima*”) nu numai pentru toată Grecia, dar aproape chiar și pentru

tot Imperiul Turcilor... Toți locuitorii săi sunt de aceeași naționalitate, de religie creștină de rit grecesc și de aceeași limbă, care e numită romană, pentru că e alcătuită, în mare parte, din cuvinte latine. Ei înșiși se socotesc și se numesc Romani.” (... *ipsique inter se Romani dicuntur et nominantur.*)⁸

Aceste mărturii ajung ca să dovedească originea românească a orașului Moscopole.

Aromânii moscopoleni, modești păstori la origine, izbutesc în secolul al XVIII-lea, să facă din orașul lor un mare centru comercial. Iată ce spune Pouqueville despre înflorirea Moscopolei: „Versantul meridional al muntelui Sboke presintă, printre populațiile care îl locuiesc, obiceiuri mai pastorale și mai blânde. Locuința a Toxizilor, cei mai frumoși și mai bravi dintre Schipetari, o colonie de Valahi Dassareți se așezase în mijlocul acestora ca un roi de albine muncitoare care se stabilește câteodată în scorburile stâncilor în jurul cărora vue torenții. Păștori neadormiți, lucrători cumpătați, acești Valahi care se socoteau urmași ai Romanilor stabiliți în Candavia de Quintus Maximus, au ridicat în secolul al XI-lea, pe ruinele vechiului oraș al Moscilor, pe acela al Voscopolei și, într-o simplă așezare păstorească, această colonie ajunsese metropola comercială a Epirului.”⁹

Leake, vorbind de două sătulețe din Albania, care poartă împreună numele de Voskop, spune următoarele:

„Ele sunt rămășițele unei vechi colonii valahe, care, cam pe vremea cuceririi turcești, stăpâna districtele înconjurătoare și era foarte numeroasă, însă, în urmă, din cauza împrejurărilor s-a împrăștiat. O parte din ea s-a retras într-un loc în muntele vecin, unde a întemeiat orașul Voscopole. Siguranța așezării a atras aici numeroși coloniști din Grecia și din alte părți ale Turciei europene, care au făcut comerț cu Germania și au îmbogățit acest ținut. După aceea, s-au simțit rușinați să locuiască „orașul păstorilor” și i-au schimbat numele în Moscopole, care, însemnând „orașul vițelilor,” nu a câștigat prea mult.”¹⁰

Avântul economic al Moscopolei la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de la XVIII-lea corespunde reînfloririi comerțului venețian în Adriatică în urma victoriilor Serenisimei Republici asupra Turcilor datorite lui Francesco Morosini, cuceritorul Peloponesului. Nu putem deci despărți istoria economică a Aromânilor moscopoleni de aceea a comerțului venețian în Adriatică.

Urmând sfaturile d-lui prof. N. Iorga, am cercetat corespondența grecească¹¹ a negustorilor din Moscopole păstrată în Arhivele de Stat din Veneția și rapoartele consulilor venețieni din Durazzo adresate celor cinci *savi alla mercanzia* – cinci magistrați venețieni care aveau grija comerțului – precum și cele trimise *bailului din Constantinopol*, reprezentantul Serenisimei Republici în Capitala Imperiului otoman. Aceste documente, în care apar des negustorii din Moscopole, „i mercanti di Moscopoli” sau „i mercanti moscopoliti,” ne-au dat informațiuni pline de folos despre reconstituirea istoriei comerciale a marelui centru aromânesc.¹² Am putut urmări, în documentele venețiene, viața comercială a Aromânilor moscopoleni dela 1696 până la 1761.

Găsim în aceste documente nume moscopolene pe care le întâlnim și astăzi printre Aromâni: „Giani Costa Giupan da Moscopoli,” „un tal Giovanni di Georgio Papa et altro Dimitri Bisuca, mercanti da Voscopoli,” „Georgio Vreto, mercante da Voscopoli, amico di questo consolato, capace e bene affetto alla Republica Serenissima,” „Adamo Gira e Micali Simo, negozianti

da Moscopoli e compatrioti del Vreto,” „Adamo di Giorgio Gira, negoziante da Moscopoli..., la casa del quale continua un dovizioso commercio con la piazza di Venezia,” „un tal signor Micali Sideri, negoziante da Moscopoli,” „Joanni Siguna da Moscopoli,” „Constantin Senguna da Moscopoli,” etc. Formele „Siguna” și „Senguna” reproduc numele de Șaguna.

Scrisorile negustorilor moscopoleni sunt adresate lui Giorgio Cumano, negustor în Veneția, care locuște în „San Provolo,” lângă Palatul Dogilor, și lui Pietro Rosa, consul al Serenisimei Republici la Durazzo. Acesta din urmă le așteaptă cu nerăbdare spre a le trimite, în copie și în traducere italiană, bailului: „Aștept, din zi în zi, scrisorile negustorilor din Voscopole, pentru a le trimite în grabă Excelenței Voastre,” („*Attendo di giorno in giorno le carte da' mercanti di Voscopoli, per trasmetterle con espresso all' Eccellenza Vostra*”).

Negustorii moscopoleni expediau din Durazzo și Valona pentru Veneția, „per la Dominante,” produsele industriei lor: mari cantități de lână, abale (stofe grosolane de lână), velințe, pielărie (săftian, meșină), ceară procurată din Țara Românească, untdelemn, tutun din Albania.

Moscopolenii primesc din Veneția mătase, postavuri venețiene sau „după metoda din Franța,” brocatelă, catifea, obiecte de sticlă (oglinzi, pahare, garafe, geamuri), ieșite desigur din fabricile insulei Murano, maiolică sau faianță italiană, olărie, arme, plumb, cositor, aramă, băcan, zahăr, hârtie de scris, cărți, etc.

Documentele venețiene ne-au permis să urmărim pe Moscopoleni în toate localitățile și regiunile pe care le frecventau. Găsim negustori moscopoleni la Durazzo și la Valona, porturi unde își încărcau mărfurile pentru Veneția și unde primeau pe cele care li se trimeteau. La Valona se întâlneau desigur cu conaționali lor rămași păstori, căci, după cum afirmă Pouqueville, „Valahii din Voscopole, oraș odinioară înfloritor, uniți cu câteva triburi vecine de pe Devol, se scoborau odinioară spre părțile Valonei.”¹³

Găsim Moscopoleni în Elbasan, Cavaia, Tirana, Berat, Struga, Castoria, Saiada (port în fața insulei Corfu), în localitățile tesaliene Larisa, Moscoluri, Alasona, unde se țineau bâlciuri anuale, la Constantinopol, unde sunt primiți în audiență de reprezentanții Serenisimei Republici, la Galipoli, în Țara Românească – în „Vlahia” - de unde își procură ceară, în Bosnia, la Veneția, unde își trimet copiii să învețe „să socotească și să scrie francește.” Găsim pe Moscopoleni în relațiuni cu Ancona, port care aparținea Statului Pontifical, cu republica autonomă a Ragusei, cu armatorii din „Bocche di Cattaro” (Castelnuovo, Perasto, Dobrota), cu Ungaria, cu Belgradul, cu Viena.

Citind corespondența din Moscopole și aceea a consulilor venețieni avem impresia că trăim în lumea Moscopolenilor, că suntem de față la întocmirea contractelor lor, la certurile și intrigile lor, la convorbirile și procesele lor. Vedem deseori negustori din Moscopole în ceartă cu căpitani de corăbii. Consulul Venețian intervine ca arbitru în toate neînțelegerile lor.

Gheorghe Vretu din Moscopole, care are unele neînțelegeri cu fost tovarăș al său, recurge la judecata a patru „arbitri.” Aceștia sunt: „Adam Ghira și Mihail Simu, negustori din Moscopole și compatrioți de-ai lui Vretu, un oarecare Abraham Levi, negustor din Ragusa” și consulul Pietro Rosa. E curioasă această apropiere dintre un Evreu ragusan și doi Aromâni moscopoleni. Consulul venețian se recunoaște „cel mai inexpert dintre acești oameni foarte pricepuți în negoț și socoteli.”

Corăbiile (marciliane, tartane), de care se folosesc negustorii moscopoleni, aparțin în mare parte armatorilor din „Bocche di Cattaro.”

În secolul al XVIII-lea, locuitorii musulmani din Dulcigno, care se îndeletnicesc cu pirateria și cu contrabanda, pricinuesc mult rău comerțului venețian în Adriatică. Pietro Rosa, consulul Veneției, luptă din răspuțeri să înlătore pe Dulcignoți din Durazzo. În lupta lui împotriva acestora și a caracterului nehotărât și venal al Turcilor, el e ajutat de Moscopoleni. Iată ce scrie, în ziua de 18 April 1711, consulul venețian bailului Alvis Mocenigo:

„Cu presenta vă fac cunoscut răspunsul pe care zisul pașă Ali I-a dat de curând celor doi negustori Ioan Papa și Dimitrie Bizuca din Moscopole, care au fost însărcinați de mine să-l hotărască a trimite guvernului știri precise, fără să ție parte cu ticăloșiile Dulcignoților. După cum veți observa în copia aci-alăturată a scrisorii pe care mi-au trimes-o ca răspuns cei doi negustori de mai sus, pașă pare a insista în pretenția lui pentru suma de bani și numai în schimbul ei va da în vileag știrile exacte pentru a le face apoi cunoscute Excelenței Voastre.”

Mulți dintre agenții și informatorii lui Pietro Rosa sunt Aromâni moscopoleni. Aceștia sunt recomandați reprezentanților republicii Veneției la Constantinopol: bailii Ascanio Giustiniani, Alvis Mocenigo, Zuanne Emo, Francesco Gritti, Daniele Dolfini și ambasadorul Carlo Ruzzini, viitor doge (1732-1734), care îi primesc în audiență, ca pe niște oameni devotați Serenisimei Republici.

Pietro Rosa recomandă în 1719 ambasadorului Carlo Ruzzini pe Moscopoleanul Gheorghe Vretu, ca dragoman al consulatului:

„Astăzi, 25 Octombrie, a venit la mine domnul Gheorghe Vretu, negustor din Voscopole, prieten al acestui consulat și om al domnului Nicolae Caragiani, să-mi comunice că diseară pleacă la Voscopole, de unde se va duce la Constantinopol, și deoarece am nevoie să scriu Excelenței Voastre, va veni el însuși să presinte sigură în mânilor Excelenței Voastre respectuoasa mea scrisoare... Deoarece consulatul are nevoie urgentă, cum am mai spus, de o persoană de încredere care să servească de dragoman, cunoscând pe Gheorghe Vretu, capabil și devotat Serenisimei Republici, rog, cu smerenie, pe Excelența Voastră să binevoiți a obține pentru acesta beratul de dragoman.”

Corespondența dintre Pietro Rosa și Carlo Ruzzini se face „prin Voscopole,” (*„per via di Voscopoli”*).

În 1761, consulul venețian Antonio Bartolovich pomenește de „Grecii¹⁴ din Moscopole care fac comerț în Germania transportând cantități de bumbac și pielărie până la Viena,” (*„Li Greci di Moscopoli che commerciano in Germania trasportando quantità di cottoni e pellami fino a Vienna”*).

D. prof. N. Iorga ne vorbește în *Note polone*¹⁵ de Aromânii moscopoleni stabiliți, ca negustori de vinuri, la Poznan, în Polonia, pela 1780: „Honoratus Georgius Dymso Zupanski, Graecus, vinopola, de civitate Moscopolis, in Macedonia, oriundus,” „Honoratus Demetrius Wretowski, Graecus, vinopola, de civitate Moscopolis, in Macedonia, oriundus,” etc. Observăm terminația polonă adăogată la numele aromânești.

Se poate vedea în relațiunile pe care le întrețineau negustorii aromâni din Moscopole cu reprezentanții republicii Veneției în Imperiul otoman, că ei aveau interese directe în tot ceea ce privea comerțului venețian în Adriatică. Deși situată la mare distanță de această mare, Moscopolea, prin relațiunile ei cu Durazzo și Valona, ne face impresia că respira prin Adriatică.

Înflorirea comercială a Moscopolei a adus și pe cea culturală a centrului aromânesc. Negustorii moscopoleni, care străbăteau în lung și în lat Peninsula Balcanică și care își făceau educația de negustori la Veneția, Viena și Poznan, nu puteau rămâne fără instrucțiuni. Deși locuitorii orașului erau Români, convinși de originea lor latină, Moscopolea era un centru de cultură grecească. Acest lucru nu trebuie să ne mire: pentru întreg Sud-Estul Europei limba greacă era în secolul al XVIII-lea limba păturii intelectuale.

Leake afirmă că „nu se poate îndoii cineva că existau în a doua jumătate a secolului al XVII-lea la Constantinopol, București, Moscopole și Ianina școli în care se învăța vechea grecească.”¹⁶

Pouqueville, vorbind de înflorirea Moscopolei, scrie următoarele: „Se numărau pela mijlocul secolului trecut aproape patruzeci de mii de suflete, iar în 1788, populația sporită cu o treime, făgăduia o soartă strălucită creștinilor în această parte aproape necunoscută a Greciei. Școlile din Moscopole înfloreau, civilizația se anunța sub auspiciile religiei și ale servitorilor săi.”¹⁷

Metropola românească din Albania era reședință de mitropolie. Pouqueville scrie că „Arhiepiscopul din Berat poartă titlul de „al Belgradului și al Caninei” și că „reședința sa e la Moscopole sau Voscopole.”¹⁸

Într-un dicționar în patru limbi, publicat la Veneția în 1786, sunt menționate, la pagina 9, toate școlile grecești de atunci. În această listă în care figurează și școlile din București și Iași, găsim următoarele: „În Moscopole, o școală și o tipografie.”¹⁹ Relevăm că tipografia din Moscopole, unde se tipăreau cărți cu caracter didactic și religios, e singura din această listă.

Moscopolea a dat o mulțime de oameni însemnați atât culturii grecești, cât și celei românești. La *Academia* din Moscopole se studiază umanitățile, se cunosc limbile greacă și latină. Vom pomeni câțiva învățați moscopoleni care s-au distins ca preoți, profesori, medici și scriitori. Mulți dintre ei au studiat în Italia.

Dionisie Mantuca, „mitropolit al Castoriei, din Moscopolea Macedoniei,” era „bărbat cunoscător al limbilor greacă și latină, instruit în filosofia profană și în sfânta teologie și predicator al cuvântului Evangheliei. Audiase profesori în Italia.”²⁰

Ioan Halcheu, „Moscopolean, preot, bărbat înțelept și foarte învățat,” era „cunoscător al limbilor greacă, latină și italiană, filosof aristotelic, teolog și predicator. A fost director al Colegiului Flanginian din Veneția.”²¹

Un *Ioan Halchia*, „Macedonean,” originar „din Moscopole,” își trece în 1692, la Roma, doctoratul în filosofie și teologie.²² *Dimitrie Halchia*, „din Moscopole,” - probabil rudă a celui precedent, - obține, tot la Roma, titlul de doctor.²³

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea *Ioasaf* Moscopoleanul e Patriarh de Ohrida. Bizantinologul german H. Gelzer ne spune că, printre obiectele păstrate la biserica Sf. Clement, e „o splendidă mitră de argint suflat cu aur, împodobită cu pietre scumpe, pe care negustorii din înfloritorul și prea-bogatul oraș negustoresc de odinioară Moscopole au dăruit-o, în 1727, compatriotului lor, marele Patriarh și Arhiepiscop Ioasaf. Coroana a fost făcută de donatori la Veneția.”²⁴

Dimitrie Procopiu Pamperi „a audiat pe învățații din Constantinopol, a slujit ca secretar al lui Nicolae Mavrocordat²⁵ și a fost trimes de acesta la Padova pentru studiul medicinei. La întoarcere a devenit profesorul fiului susnumitului Nicolae, anume Constantin, și medicul Curții acestuia. Era din Voscopolea Macedoniei, medic-filosof, erudit în cultura elenă, după

cum se poate vedea din opera sa. A slujit probabil și ca profesor la școala din București,²⁶ Chesarie Daponte ne spune că era „de o erudiție adâncă atât la grecește, cât și la latinește” și „podoaba Bucureștilor.”²⁷ A colaborat la *Bibliotheca graeca* a lui J. A. Fabricius (Hamburg, 1722, volumul XI) cu o lucrare despre erudiții greci din secolele XVII și XVIII: *Demetrii Procopii Macedonis Moschopolitae succincta eruditorum graecorum superioris et praesentis saeculi recensio. Ambrosie Pamperi*, „ieromonah, s-a născut la Voscopole, în 1733. Cunoscător al limbilor elenă și valahă, a cutreerat Vlahia, Moldova, Germania și Ungaria. A fost preot al capelei ortodoxe din Leipzig.”²⁸

Teodor Anastasie Cavalioti, „bărbat genial,” după părerea lui Zavira,²⁹ „protopop și predicator din Moscopole,” e unul din cei mai distinși învățați aromâni din secolul al XVIII-lea. „A studiat umanitățile în orașul său natal cu Halcheu, un învățător Moscopolean,” („*Die Humaniora hat er in seiner Vaterstadt bei Chalkeus, einem gelehrten Moschopolitaner, studiert.*”)³⁰ Thunmann socotește pe Cavalioti ca pe un „bărbat învățat, cel mai învățat la neamul său, care a studiat cu folos limbile, filosofia și matematica.” El ne spune că învățatul moscopolean „vorbește greaca, valaha și albanesa ca limbi materne.”³¹ Cavalioti e autorul *Protopiriei*, tipărită la Veneția în 1770, la tipografia lui Antonio Bortoli, cu cheltuiala lui Gheorghe Tricupa, zis Kosminski, din Moscopole, „negustor patriot,” care, după cum afirmă Thunmann, stătuse mult timp în Polonia. În această carte, autorul dă, pe trei coloane, un vocabular paralel, scris cu litere grecești, al limbilor greacă populară, albanesă și aromână,³² reprodus de Thunmann.

Constantin Hagi Gheorghiu Gehani, „din Moscopole,” e „un om cu multe cunoștințe, mai ales în filosofie și matematică, cu o strălucită putere de cugetare și demn de o soartă mai fericită.”³³ Duce o viață de student călător și setos de învățătură. El colindă, fără voia părinților săi, marile centre universitare din Europa. Îl găsim la Modra (Slovia de astăzi), la Halle, la Göttingen, la Paris, la Londra, la Cambridge, la Leida, la Amsterdam, la Veneția, la Roma, la Viena, la Constantinopol, în Țara Românească, în Polonia. Cunoaște latina și germana. Scrie versuri în greceasca clasică: poeme închinare marilor suverani luminați ai secolului al XVIII-lea Iosif al II-lea, Frederic al II-lea și Ecaterina a II-a, un poem eroico-elegiac dedicat „Englesilor și Belgienilor, prea-generoși prieteni ai Muselor și prea-nobili studenți” (tipărit la Cambridge în 1776), precum și cu un poem pentru Alexandru Ipsilanti, Domn al Țării Românești, Hagi Gehani e acela care dă lui Thunmann *Protopiria* lui Cavalioti și care informează pe eruditul profesor dela Halle că „Valahii de dincolo de Dunăre sunt un popor mare și numeros,” că „vorbesc același graiu ca și frații lor de dincoace de Dunăre” și că „se numesc ei înșiși Români,” („*Sie nennen sich selbst Rumanje oder Rumunje.*”)³⁴ Învățatul moscopolean avea deci conștiința naționalității sale. El înțelegea ca „prin știința pe care și-a însușit-o să fie de folos compatrioților săi.”

Daniil Mihail Adam Hagi, „Mesio-Dacul,” econom și predicator, e autorul unui *Lexicon tetraglos* – tipărit în 1794 la Veneția și reprodus de Leake în *Researches in Greece* – în care el pune pe coloane paralele fraze grecești, aromânești, albanese și bulgărești, redată cu litere grecești.³⁵

Am văzut că au fost mulți Aromânii moscopoleni care au trecut prin Universitățile italiene. Nu credem că asemănarea graiului lor cu acela vorbit dincolo de Adriatică putea să rămâie neobservată de acești frecventatori ai centrelor universitare din Italia. Suntem de părere că Aromânii moscopoleni își datoresc conștiința latinității lor umanismului italian.³⁶

Bogațiile acumulate în metropola românimii balcanice nu puteau însă să nu ispitească pe Albanesii musulmani din regiunile vecine, care pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, profitând de situația turburată din Imperiul otoman, au atacat Moscopolea prădând-o și distrugând-o, Pouqueville ne înfățișează zilele tragice ale distrugerii marelui centru aromânesc:

„Invidia și fanatismul se uniră pentru a distruge opera înțelepciunii. Hoardele mahomedane din Dagli și Colonia au dat cele dintâi semnalul nenorocirilor, începând să jefuiască și să asasineze caravanele care frecventau târgul din Voscopole. La rândul lor, beii din Muzachia, sub pretext de a ajuta pe supușii necăjiți ai Marelui Senior, puseră garnizoană în oraș și, după zece ani de devastări, jafuri și războaie, Voscopolea dispăru de pe suprafața Albaniei. Două sute de colibe locuite numai de păstori săraci, sunt tot ceea ce rămâne din acest oraș pe care miseria nu va întârzia să-l îngroape sub vastele dărâmături, care dovedesc încă strălucirea lui de odinioară.”³⁷

Într-un mare dicționar geografic italian, tipărit la Veneția în 1826, ni se spune că Valahii „ridicaseră în Macedonia un oraș numit Voscopole, care în secolul trecut a fost distrus și prădat de Albanesi,” („*Avevano fabbricato in Macedonia una città chiamata Voscopolis, che nel secolo scorso fu distrutta e saccheggiata dagli Albanesi.*”)³⁸

Cousinéry ne vorbește și el de înflorirea, de distrugerea Moscopolei și de împrăștierea locuitorilor nenorocitului oraș:

„În zilele noastre, orașul Voscopole se îmbogățise prin comerțul său cu Germania. Locuitorii clădiseră case foarte frumoase, dar un pașă din Albania, despre care mi s-a spus că era tatăl lui Ali, pașa din Ianina, atacând și jefuind acest oraș, negustorii s-au împrăștiat. Ei sunt acum răspândiți în Banat, în Ungaria, în diferite orașe din Macedonia și mai ales la Seres unde Ismail-Bei i-a primit bine. Nu mai sunt astăzi la Voscopole decât ruine și colibe, în care locuiesc rămășițele sărace ale aceleiași națiuni.”³⁹

Leake vorbește numai de decadența orașului:

„Am auzit deseori afirmația că orașul uprindea opt sau zece mii de case, dar așa accepta cu mare greutate chiar un număr cu mult mai mic. Marea lui propășire a fost până în veacul trecut. În al șaptezecilea an a început să decadă, iar în ultimii zece ani decăderea a mers atât de repede, încât în prezent sunt aici numai două sau trei sute de case locuite.”⁴⁰

Filipide atribue decadența orașului certurilor dintre locuitori:

„Locuitorii cei numeroși ai Voscopolei, din cauza vrajbei neîncetate dintre ei, s-au împrăștiat, fiecare unde socotea că va găsi o viață mai tihnită, mai plină de câștig și mai ușoară. Mulți dintre ei sunt în orașele Ungariei, îndeletnicindu-se cu tot felul de negustorii, la Viena și în alte orașe ale Germaniei și ale Poloniei. Și mai mulți sunt în orașele, târgurile și satele Turciei.”⁴¹

Reținem din pasagiile de mai sus că Aromânii moscopoleni s-au stabilit, după distrugerea comunei lor în Banat și în Ungaria, deci în posesiunile Habsburgilor. La Viena există o numeroasă colonie aromânească cu o biserică a ei. Viena devenise însă la sfârșitul secolului al XVIII-lea capitala intelectuală a Europei sud-estice.⁴²

Sub influența curentului istorico-filologic care înflorea la Români din Ardeal, pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu Samuel Micu, Gheorghe Șincai, Petre Maior, Aromânii moscopoleni încep să se cultive în graiul lor românesc.

Constantin Ucuta, „Moscopoleanul,” protopop la Poznan (Posen), în „Prusia meridională”

de atunci, tipărește la Viena, în 1797, în aromână, însă cu litere grecești, *Noua pedagogie sau Abecedar ușor pentru a învăța pe copii carte românească*⁴³ (titlul e în grecește), care „s-a dat la tipar pentru gloria neamului.” Impresionante sunt cuvintele din prefață „către cititor,” pe care le redăm în transpunere daco-română: „Primește această puțină lumină spre folosul copiilor noștri, căci cred că de mult doreai să vezi acest început al neamului nostru de a face pe copii să înțeleagă ușor ceea ce cu pierdere de vreme și cu greutate pricep în altă limbă.”

La Budapesta, medicul *Gheorghe Roja*, care adaogă pe tesa lui de doctorat, la numele lui, naționalitatea și localitatea lui de origine, „Georgius Const. Rosa, Vallachus Voscopolitanus et Macedo,”⁴⁴ publică lucrări cu privire la limba și trecutul Aromânilor: *Untersuchungen uber die Romanier oder sogenannten Wlachen welche jenseits der Donau wohnen* (1808),⁴⁵ și *Măestria ghiovăsirii (citirii) românești cu litere latine* (1809).⁴⁶

La Viena, profesorul *Mihail Boiagi* publică o gramatică a dialectului aromânesc: *Romanische oder Maceono-wlachische Sprachlehre* (1813).⁴⁷

Dintre Moscopolenii emigrați în Monarhia austriacă, după distrugerea orașului lor, o parte a servit elenismului. Bogata familie de bancheri *Sina*, originară din Moscopole și stabilită la Viena, s-a devotat cu totul cauzei grecești. Un membru al acestei familii de renegați, Simion Sina, a fost chiar baron și figura printre magnații unguri.⁴⁸

Alții însă au îmbrățișat cu toată căldura cauza românismului. Să pomenim familiile *Mocioni* și *Gojdu*, care au jucat un însemnat rol politico-cultural în istoria Românilor bănățeni și ungureni. Marele Mitropolit *Andrei Șaguna*, fiul lui Naum Șaguna și al Anastasiei Muciu Vretu, a ieșit tocmai din mediul Aromânilor moscopoleni stabiliți la Miskolcz, în Ungaria. Inteligența, energia, capacitatea, simțul practic cu care era înzestrat marele Român, nu sunt de cât calități atavice ale unui strănepot de negustori moscopoleni.

E demn de admirat acest naționalism înflăcărat printre Aromâni, într-o epocă în care România nu exista și în care situația Românilor din Ardeal nu era tocmai de invidiat. Aromânii moscopoleni, ca oameni practici, ar fi avut tot interesul să treacă drept Greci în statele Habsburgilor. E surprinzătoare deci înfrățirea lor cu „Valahii” oprimați în Transilvania. Ne minunează și patriotismul cald cu care au contribuit la ridicarea acestora din urmă.

Modesta sintesă de față nu are pretenția de a fi socotită drept o monografie a trecutului Moscopolei. Suntem de părere că multe cercetări trebuiesc făcute în arhive pentru ca să poată cineva da un studiu complet în legătură cu centrul aromânesc din secolul al XVIII-lea.

Moscopolea a avut un strălucit trecut comercial și cultural. Acest trecut ne aparține și constituie un capitol din istoria Românilor. El ne aparține pentru că Moscopolenii și-au vorbit totdeauna dialectul lor românesc, s-au socotit Români, cu toată cultura lor grecească, și au fost mândri de originea lor latină.

Mărețele ruine ale falnicei Moscopole stau astăzi ca un simbol al vieții sbuciumate pe care a dus-o elementul românesc sud-dunărean și ca o mărturie a tragediei ramurii din Peninsula Balcanică a neamului nostru.

Note bibliografice

1. Johann Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker* (Leipzig, 1774), p. 178, n.f.
2. William Martin-Leake, *Researches in Greece* (Londra, 1814), p. 258.
3. W. Martin-Leake, *Travels in Northern Greece* (Londra, 1835), I. p. 344.
4. Dimitrie Fillipide, *Geografia României* (în grecește, Leipzig, 1816), p. 29.
5. Pougueville, *Voyage dans la Grèce* (Paris, ed. I, 1820), II, p. 152.
6. Cousinéry, *Voyage dans la Macédoine* (Paris, 1831), I, p. 17.
7. Aravandinos, *Cronografia Epirului* (în grecește, Atena, 1856), II, p. 35.
8. Gh. Alexici, *Macedo-Români*, în *Convorbiri Literare*, XXXVII, p. 951.
9. Pouqueville, *op. cit.* II, p. 392.
10. Leake, *op. cit.* I, p. 343.
11. Greceasca era în secolele XVII și XVIII limba afacerilor comerciale pentru Aromâni, deși aceștia vorbeau între ei dialectul lor românesc.
12. V. lucrarea noastră *Aromânii moscopoleni și comerțul venețian în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, cu o prefață de d. prof. N. Iorga, 238 pagini și o hartă, (București, 1935).
13. Pouqueville, *op. cit.* II, p. 217.
14. În fața străinilor, Aromânii moscopoleni treceau drept Greci din pricina credinței lor ortodoxe și a culturii lor grecești. Ei aveau însă convingerea că sunt Români.
15. N. Iorga, *Note polone*, Acad. Rom. Mem. Sec. Ist. Seria III, t. III.
16. Leake, *Researches in Greece*, p. 227.
17. Pouqueville, *op. cit.* II, p. 392.
18. *Ibidem* II, 217.
19. *Dictionarium quatuor linguarum, Graecae, scilicet literalis, Graecae vulgaris, Latinae, atque Italicae, primum concinnatum et in luce editum, studio et opera Georgii Constantini Joanninensis... Venetiis*. MCCLXXXVI, în E. Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIIIe siècle*, II, p. 453.
20. Johann-Albert Fabricius, *Bibliotheca graeca* (Hamburg, 1722) XI, p. 787.
21. *Ibidem*, p. 800.
22. E. Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIIIe siècle*, III, p. X și 10.
23. *Ibidem*, p. X.
24. Heinrich Gelzer, *Vom Heiligen Berge und aus Makedonien*, p. 154.
25. Domnul Țării-Românești.
26. G. I. Zavira, *Nea Hellas* (în grecește), p. 264.
27. C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. 224.
28. G. I. Zavira *op. cit.* p. 190.
29. *Ibidem*, p. 319.
30. Thunmann, *op. cit.* p. 178 n.g.
31. *Ibidem*, p. 177.
32. V. Per. Papahagi, *Scriitorii aromâni în secolul al XVIII-lea* (Cavalioti, Ucuta, Daniil); Victor Papacostea, *Teodor Anastasie Cavalioti* (în *Revista istorică Română*, 1932) și *Povestea unei cărți*:

- Protopiria lui Cavaloti, Ein Unicum, în Omagiu lui Const. Kirîțescu* (1937) p. 665-674.
33. Thunmann, *op. cit.* p. 179-180, n. k. Ved. și G. I. Zavira, *op. cit.* 394-6, și studiul nostru *Constantin Hagi Gheorghiu Gebani din Moscopole, în Revista Istorică, XXIII*, p. 266-278.
34. Thunmann, *op. cit.* p. 174.
35. Per. Papahagi, *op. cit.* p. 105-182; Th. Capidan, *Daniil Moscopoleanul, în Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani* (Cluj, 1931).
36. V. studiul nostru *Cum s-a format conștiința latinității la Aromâni?* în *Revista Istorică, XXIV*, p. 43-49.
37. Pouqueville, *op. cit.* p. 392-393.
38. *Nuovo Dizionario geografico universale, statistico-storico-commerciale*, Venezia 1826, ed. Giuseppe Antonelli, la cuvântul *Valaco*. În același dicționar găsim: „*Voskopolis, borgatta della Turchia europea, sanglacato a 12 I, al SSO, di Okrida.*”
39. Cousinéry, *op. cit.* I. p. 17.
40. Leake, *Travels in Northern Greece*, I, 343.
41. D. Filipide, *op. cit.* p. 30.
42. N. Iorga, *Idées et formes littéraires françaises dans le Sud-Est de l'Europe, în Études Roumaines, III*, p. 11.
43. Per. Papahagi, *op. cit.* p. 59.
44. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche, III*, p. 61.
45. *Ibidem*, II, p. 537.
46. *Ibidem*, III, p. 13.
47. *Ibidem*, p. 93, Per. Papahagi, *Mihail Boiagi: Gramatica română sau macedo-română*.
48. Emile Picot, *Les Roumains macédoniens en Autriche et en Hongrie, în Album macedo-român, publicat sub direcția lui V. A. Ureche* (1880), p. 102-104.

COLOFON

Autorul lucrării	VALERIU PAPAHAĞI
Titlul lucrării	MOSCOPOLE - METROPOLA COMERCIALĂ ȘI CULTURALĂ A ROMÂNILOR DIN PENINSULA BALCANICĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA -
VARIANTĂ DIGITALIZATĂ DE	Editura Predania/ CP 67, OP 13, București www.predania.ro tehnoredactor/ Remus Brihac concept grafic/ Atelieruldegrafica.ro

PREDANIA